

RAZVOJ POLITIČKIH STRANKA – HISTORIJSKA PERSPEKTIVA
THE DEVELOPMENT OF POLITICAL PARTIES - A HISTORICAL PERSPECTIVE

Pregledni naučni rad

Prof. dr. Nevzet Veladžić*

Sažetak:

Evolutivni razvoj političkih stranaka u modernu političku formu vezuje se za nastanak izbornih i parlamentarnih sistema u Evropi i SAD-a tokom 19. stoljeća. U fokusu ovoga rada je historijski razvoj i suština djelovanja prvih stranačkih formi političkih organizacija koje su imale za cilj ostvarivanje potpune ili djelimične vlasti, odnosno ostvarivanje moći.

U ranoj fazi (predrevolucionarnoj, aristokratskoj i monarhijskoj), politički život se odvijao u ograničenim krugovima u kojima su manje grupe ili pojedinci bili okupljenih oko pojedini plemića ili utjecajnih ličnosti. Tek kasnije, pojavom parlamentarnih režima na evropskom i američkom tlu političko organiziranje počinje mijenjati svoj formu da bi tokom 20. stoljeća prisustvo političkih stranaka bila karakteristika većine razvijenih zemalja u svijetu.

Ključne riječi: *politička stranka, parlamentarni sistem, politički program, demokracija, režim, stranačka ideologija, građanski stalež, organizacija, vlast, moć.*

Abstract:

The evolutionary development of political parties in modern political form is linked to the emergence of electoral and parliamentary systems in Europe and the United States during the 19th century. The focus of this work is the historical development and the essence of action of the first form of party political organizations that are aimed at the realization of full or partial power, or the exercise of power.

In the early stage (pre-revolutionary, aristocratic and monarchic regimes), the political life took place in limited circles in which small groups

* Univerzitet u Bihaću, Pravni fakultet
E-mail: nevzet2005@yahoo.com

or individuals were gathered around certain royalty and influential figures. Only later, the establishment of the parliamentary regime in the European and American soil political organization begins to change its shape to the 20th century, the presence of political parties was characteristic of most developed countries in the world.

Keywords: *political party, parliamentary system, political program, democracy, regime, party ideology, bourgeois class, organization, power.*

1. UVOD

Političke stranke su organizirane grupe ljudi koje teže da ostvare političku moć. Njihovo djelovanje je usmjereno na društvenu 'moć'. „Stranačko djelovanje zajednice uvijek sadrži jedan oblik udruživanja“ (Weber, 1999, 159). Stoga su stranke moguće samo unutar zajednica koje su sa svoje strane na bilo koji način društveno organizirane, odnosno ako posjeduju bilo kakav racionalni poredak i aparat sastavljen od ljudi koji su spremni raditi na njegovu funkcioniranju. Zapravo, cilj stranaka je ostvarivanje utjecaja na taj aparat koji je po mogućnosti sastavljen od pristaša stranke. „One mogu predstavljati efemerne ili prezistentne tvorevine, a njihova sredstva za stjecanje moći mogu biti najrazličitija, od gole sile svake vrste do pridobijanja izbornih glasova grubim ili finim sredstvima: od novca, društvenih utjecaja, snage govora, sugestija i grubih prevara pa sve do grublje ili uspješne taktike opstrukcije unutar parlamentarnih tijela“ (Weber, 1999, 160). Njihova sociološka struktura je u osnovi različita, a zasniva se od strukture zajedničkog djelovanja za čije se utjecaje oni bore.

Pojam političkih stranaka obuhvaća interesne političke organizacije koje u demokratskom sistemu imaju zadaću reprezentacije, konkurencije i integracije. To znači da su one reprezentanti programa i interesa različitih društvenih slojeva. U ranoj fazi (predrevolucionarnoj, aristokratskoj i monarhijskoj), politički život se odvijao u ograničenim krugovima u kojima su manje grupe ili pojedinci bili okupljenih oko pojedini plemića ili utjecajnih ličnosti. Političke stranke se pojavljuju u Engleskoj potkraj 17. stoljeća (s pojavom građanskog staleža), ali u modernom kontekstu i formi u kojoj ih danas prepoznajemo, one su nastale u 19. stoljeću, zajedno sa izbornim i parlamentarnim sistemima čiji je razvoj odražavao evoluciju stranaka. Od tada, termin partija ili stranka će se primjenjivati za sve organizirane grupe koje pokušavaju ostvariti političku moć, bilo putem demokratskih izbora ili revolucijom.

U ranijim, predrevolucionarnim, aristokratskim i monarhijskim režimima, politički procesi su se odvijali u ograničenim okvirima, odnosno u

krugovima ili frakcijama u kojima su male grupe bile okupljene oko plemića ili utjecajnih osoba te se politički suprotstavljali jedni drugima (Merkel i dr., 1996, 18). Uspostavom parlamentarnih sistema i pojavom stranaka situacija na prvi pogled jedva da se je promijenila. Do tada, političke frakcije (grupe) koje su bile okupljene oko prinčeva, vojvoda, markiza pridodaju im se i političke grupe okupljene oko bankara, industrijalaca, trgovaca i biznismena. Političke režime koje je podržavala aristokracija bili su naslijeđeni režimi te prihvaćeni i od strane drugih elita. Početkom 19. stoljeća, u Evropi i Americi ovakve političke grupacije će se, u manjoj ili većoj mjeri, transformirati u političke stranke koje će imati masovniju podršku (Sartori, 1976).

U 20. stoljeću počinje širenje političkih stranaka u cijelom svijetu. U zemljama u razvoju, velike moderne političke stranke su ponekad utemeljene na tradicionalnim odnosima, kao što su etnička, plemenska ili religijska pripadnost (Laakso i Tagera, 1979). Osim toga, mnoge političke stranke u zemljama u razvoju su dijelom političke, a dijelom vojne. Određene socijalističke i komunističke partije u Evropi su ranije imale slične tendencije.

2. TIPOVI POLITIČKIH STRANAKA

Temeljnu razliku možemo napraviti između 'kadrovskih stranaka' i stranaka zasnovanih na masama. Ove dvije forme političkih stranaka koegzistiraju u mnogim zemljama, a posebno u Zapadnoj Evropi gdje su se pojavile socijalističke i komunističke partije uz ranije konzervativne i liberalne stranke. Veliki broj stranaka ne možemo svrstati niti u jednu od navedenih kategorija, ali imaju izvjesne karakteristike i jedne i druge.

2.1. Kadrovske stranke

Kadrovske stranke su nastale u Evropi i Americi u 19. stoljeću, a u njima dominiraju političke elitne grupe aktivista. U to vrijeme, u većini zemalja pravo glasa je bilo ograničeno na porezne obveznike i vlasnike imovine, a u slučajevima kada je dato pravo glasanja većem broju ljudi, taj broj bi u osnovi bio ograničen na mali segment populacije. Većina populacije imala je ulogu promatrača procesa, a ne aktivnih učesnika.

U kadrovskim političkim strankama, tokom 19. stoljeća, reflektira se temeljni konflikt između dvije klase: aristokracije s jedne strane i buržoazije s druge strane. Prva, aristokracija, sastavljena od zemljoposjednika, zavisila je od ruralnih nekretnina koje uglavnom održavaju neobrazovani seljaci. S druge strane, buržoazija, sastavljena od industrijalaca, bankara, financijera i

trgovaca, ovisila je od niže klase službenika i industrijskih radnika u gradovima. I aristokracija i buržoazija izgradili su vlastitu ideologiju.

Razvoj buržoaske liberalne ideologije počinje u vrijeme engleske revolucije u 17. stoljeću kada je engleski filozof John Locke u svojim spisima iznio konture te ideologije. Kasnije, tokom 18. stoljeća razvijali su je francuski filozofi. U toj potrazi za formalno-pravnom jednakosti i prihvaćanje nejednakih uvjeta, liberalna ideologija reflektira interese buržoazije, koja je u osnovi željela dokinuti privilegije aristokracije i eliminirati ekonomsku ograničenost feudalizma.

Međutim, u mjeri u kojoj je iskazan ideal jednakosti i težnja za slobodom, buržoaski klasični liberalizam izrazio je težnju koja je zajednička za sve ljude. S druge strane, konzervativna ideologija nikada nije uspjela definirati teme koje će se pokazati atraktivnim, te stoga su smatrane da odgovaraju interesima aristokracije. Međutim, veliki utjecaj na ljude, duži vremenski period, održavali su konzervativni predstavnici, jer je svaki čin smatran izrazom Božje volje. U nekim evropskim zemljama, u kojima je religija (kao što je rimokatolička) hijerarhijski strukturirana i zasnovana na autoritetima klera, konzervativne stranke su često bili klerikalne stranke, kao što je u Francuskoj, Italiji i Belgiji.

Konzervativne i kadrovske liberalne stranke dominiraju u evropskoj politici u 19. stoljeću. Nastajući i razvijajući se u vremenu velikih društvenih i ekonomskih previranja, one ostvaruju vlast uglavnom kroz izborne i parlamentarne aktivnosti.

Lideri stranaka koje su na vlasti koristile su moć vojske ili policije, jer sama politička stranka nije generalno bila organizirana za nasilne aktivnosti (Kraus i Merkel, 1993, 204). Lokalne jedinice su bile zadužene da osiguraju moralnu i materijalnu podršku kandidatima u vrijeme izbora, ali i da održavaju kontinuiranu vezu između izabраниh zvaničnika i biračkog tijela.

Prve političke stranke u SAD-a početkom 19. stoljeća nisu bile posebno drugačije od evropskih stranaka, osim da su njihove konfrontacije su manje nasilne i manje ideološki obojene. Prvi oblik borbe u Americi između aristokracije i buržoazije, između konzervativnih i liberalnih, desila se je u obliku revolucionarnog rata, u kojem Velika Britanija oličena u moć kralja i plemstva, dok pobunjenici u buržoaziju i liberale.

Ipak, mnogi smatraju da su SAD od početka suštinski bile buržoaska civilizacija, zasnovana na dubokom osjećaju jednakosti i individualnih sloboda. Federalisti, anti-federalisti, republikanci - svi pripadaju liberalnoj porodici i svi dijele iste osnove ideologije, kao i isti sistem temeljnih vrijednosti, a razlikuju se samo u primjeni sredstava pomoću kojih ostvaruju svoja uvjerenja. U pogledu strukture, u ranim počecima američke političke stranke su se malo razlikovao od onih u evropskom podneblju. Kao i kod evropskih, američke stranke su sastavljene od lokalnih uglednika. Uloge

lokalnih stranačkih odbora u organizaciji stranke na državnom nivou bile su manje nego u Evropi. Ekstremna decentralizacija u Sjedinjenim Američkim Državama omogućila je političkim strankama da u gradu i regiji uspostave lokalnu 'kvazi-diktaturu' tako što su na izborima preuzele sve ključne pozicije: ne samo položaj gradonačelnika, već bi dolazili pod kontrolu stranačke uprave i policija, financije i sudovi, a takva uprava je doprinijela stvaranju kadrovskih političkih stranaka. Lokalni stranački odbori bili su često sastavljeni od avanturista ili gangstera, koji su htjeli osigurati kontrolu nad raspodjelom bogatstva.

S druge strane, u Britaniji Laburistička partija predstavljala je novu vrstu političke organizacije tako što je uspostavila izvjesnu vezu sa strankama zasnovanim na masama. Ta veza uspostavljena je uz pomoć sindikata i ljevičarskih intelektualaca. U osnovi, svaka lokalna organizacija slala je predstavnike u radno vijeće okruga, koji su zauzvrat predstavljani na nacionalnom kongresu.

Laburistička stranka (prije 1918) bila je sastavljena od brojnih lokalnih i regionalnih organizacija. U tom ranijem periodu nije bilo moguće direktno uključivanje u stranku, već članstvo je bilo omogućeno samo kroz povezana tijela, kao što je sindikat. Nakon 1918., laburisti su uveli politiku direktnog članstva u stranku po modelu stranaka kontinentalnih socijalističkih partija.

2.2. Masovne političke stranke

Kadrovske (profesionalne) stranke obično uključuju relativno mali broj stranačkih pristaša. S druge strane, masovne stranke okupljaju stotine hiljada sljedbenika, ponekad i milijune. Naravno, broj članova nije jedini kriterij za masovne političke stranke, već je važan faktor da tave stranke svoju utemeljenost vide u zahtjevima masa. One imaju intenciju da okupe ne samo one koji su utjecajni i poznati, ili oni koji predstavljaju posebne interesne skupine, već otvaraju mogućnost svakom građaninu koji je spreman da se pridruže stranci.

Krajem 19. stoljeća socijalističke stranke kontinentalne Europe su bile organizirane tako što su se u osnovi oslanjale na mase s ciljem da educiraju i organiziraju rastuću populaciju radnika, koji su zbog proširenja davanja glasa postali politički važniji. Drugi razlog je bio da se od njenog članstva, koje je bilo siromašno, ali brojno, sakupi novac koji je bio neophodan za propagandu i mobiliziranje članstva.

Članstvo je vodilo kampanju, a svaki član stranke bi platio članarinu. Ako članovi stranke postanu dovoljno brojni, takva stranka bi prerasla u snažnu političku organizaciju, upravljala bi velikim sredstvima i, kao važan segment, širila bi svoje ideje među građanima. Takav je bio slučaj sa

Socijaldemokratskom partijom Njemačke, koja je do 1913. brojala više od milijun članova.

Ovakvi tipovi političkih organizacija nužno moraju imati čvrste strukture, što podrazumijeva da posjeduje tačnu evidenciju svoga članstva, ljude koji se bave financijama stranke i prikupljanje članarina, sekretare koji imaju zadatak da pozovu održe sastanke lokalnog nivoa te hijerarhijski okvir koji je sposoban da koordinira sa hiljadama lokalnih sekcija. Tradicija kolektivnog djelovanja te grupna disciplina bile su razvijenije kod radnika, zbog njihovog sudjelovanja u štrajkovima i sindikalnim organizacijama, a što je pogodovalo razvoju i centralizaciji stranačke organizacije.

Složene stranačke organizacije nastoje ostvariti ogroman utjecaj na one koji imaju pozicije na različitim razinama u hijerarhijskoj strukturi, što upućuje na izvjesnu oligarhijsku tendenciju. Socijalističke stranke su pokušale kontrolirati ovu pojavnu tendenciju na način da su razvile demokratske procedure u izboru lidera. Na odgovorne funkcije na svakoj razini bili bi postavljeni oni koje izaberu članovi stranke. Svaka lokalna stranačka skupina delegirali bi svog predstavnika za regionalni, odnosno državni kongres na kojem stranački kandidati i lideri budu izabranu i bude utvrđena politika stranke.

Gore opisana vrsta masovne stranke konceptualno je kopirana od strane nesocijalističkih stranaka. Određene kadrovske stranaka u Evropi, kao i neke liberalne i konzervativne imale su izvjesne pokušaje da se transformiraju u sličan konceptualni okvir. U tom kontekstu imamo primjer Demokršćanske stranke koja je u kreiranju svoje političke organizacije izravno preuzela model masovnih stranaka. Međutim, nesocijalističke stranke su generalno bile manje uspješne u uspostavi krute i disciplinirane organizacije.

Prve komunističke partije bile su sastavljene od podijeljenih grupa postojećih socijalističkih stranaka te su također prihvatile organizacioni model tih stranaka. Nakon 1924. godine, kao rezultat odluke Kominterne (Treća internacionala, odnosno federacije radničkih stranaka), sve komunističke partije su transformirane prema sovjetskom modelu, postaju masovne stranke zasnovane na velikom broju članova građana, iako je to članstvo bilo uvjetovano prihvatanjem marksističko-lenjinističke ideologije. Komunističke partije su razvile novu organizacijsku strukturu: dok su kod kadrovskih i socijalističkih stranaka lokalni odbori bili usmjereni prema organizacijskim pitanjima, komunističke grupe formiraju svoje političke ćelije na radnom mjestu. Političke ćelije na radnim mjestima su bile originalni element u komunističke partije. U njima se grupiraju svi članovi partije koji su vezani za istu firmu, radionicu, trgovinu ili profesionalnu ustanovu (škole, univerziteti i sl.). Na taj način članstvo partije je blisko i

čvrsto povezano, a solidarnost proizlazi iz zajedničkog zanimanja, što je u osnovi jače od onog na temelju prebivališta.

Sistem političkih ćelija pokazao se djelotvornim te su ga i neke druge stranke pokušale oponašati, ali ne sa takvim uspjehom. Takva politička organizacija usmjeravala je sve svoje 'ćelije' da se radije bave pitanjima korporativne i kadrovske naravi nego onima političke naravi (Schreder, 2003, 35). Pored navedenog, komunistička partija je imala još jednu značajnu karakteristiku: visok stepen centralizacije. Iako sve masovne stranke imaju tendenciju ka centralizaciji, komunističke stranke su se po tome isticale više od drugih.

U načelu, rasprave se navodno vode na svakoj političkoj razini prije nego što se donese odluka, iako krajnju odluku donosi centralno tijelo (što ima sličnosti sa centralnim demokratizmom). Polarizacije koje dovode do cijepanja unutar socijalističkih stranaka zabranjeno je u komunističkim partijama, koje su u pravilu uspjele održavati svoje jedinstvo. Ideologija koja se proklamira, također, je bila bitna karakteristika komunističke partije. Sve su stranke imale političku doktrinu ili u najmanju ruku platformu po kojoj su radile. Europski socijalističke stranke, koje su razvile političke doktrine prije 1914. ili između dva svjetska rata, kasnije su postale pragmatičnije ili sa izvjesnom dozom oportunitizma. S druge strane, u komunističkim strankama temeljno mjesto zauzela je ideologija, čiji je primarni cilj bio indoktrinacija svog članstva idejama marksizma.

Početkom 1920-tih i '30-tih vidimo pojavu fašističkih stranaka koje su pokušavale, poput komunističkih, organizirati maksimalan broj članova, ali njihovi predstavnici tvrde da im nije stalo da predstavljaju velike mase ljudi. Bazirali su se na autoritarno i elitističko učenje. Osnova njihovog promišljanja je da društvo trebaju voditi najtalentiraniji i najsposobniji ljudi – a to je elita. Partija svojom strukturom treba da osigura poslušnost elite.

Ovakva struktura ima sličnosti sa vojnima koja je na sličan način organizirana, a koja putem stroge discipline svojih brojnih članova osigurava poslušnost vođi i elitnom vodstvu. Stranačka struktura je napravljena prema u obliku piramide, odnosno po uzoru vojne organizacije koja se sastoji od malih jedinica koje međusobnim udruživanjem čine formiranu organiziranu grupu koja postaje sve veća i veća. Uniforme, činovi, naredbe, salutiranje (pozdravljanje), marševi i bespogovorna poslušnost su glavne odlike fašističkih stranaka. Ova sličnost se temelji na još jednoj dimenziji, a to je da fašistička doktrina uči da se vlast mora preuzeti od organiziranih manjina koje koriste silu. Zato je potrebno da stranka koristi policiju čiji bi cilj bio da osigura pobjedu u borbi sa suprotstavljenim masama.

Velike stranke koje su izgrađene po fašističkom modelu nastale su između dva svjetska rata u Italiji i Njemačkoj, gdje su zapravo i došle na vlast. Također, u tom razdoblju, i u većini drugih zemalja zapadne Evrope

pojavile su se fašističke stranke, ali nisu postigle značajan uspjeh niti su imale značajnu političku snagu. Nakon pobjede Saveznika 1945. godine i nakon prezentiranih zločina koje su počinili nacisti zaustavljen je rast fašističkih partija i dolazi do njihovog ukidanja. Samo nekoliko decenija nakon rata, u nekoliko evropskih zemalja pojavljuju se neofašističke partije i pokreti koji imaju dosta sličnosti sa svojim precima, ali do sada (početkom 21. stoljeća) nijedna od njih nije osvojila vlast.

3. STRANKE I POLITIČKA VLAST

Stranke, bilo da su konzervativne ili revolucionarne, bilo da su grupa uglednih ličnosti ili masovna organizacija, bilo da djeluju u pluralističkoj demokraciji ili u monolitnoj diktaturi, one imaju jednu zajedničku funkciju: sve sudjeluju u izvjesnoj mjeri u provođenju političke vlasti, bilo da imaju mogućnost formiranja vlade ili su u svojstvu opozicije. Ta njihova uloga je često od presudnog značaja u određivanju nacionalne politike.

3.1. Borba za vlast

U teoriji je moguće praviti razliku između stranaka sa revolucionarnom dimenzijom, koje pokušavaju doći do vlasti putem sile (raznim oblicima nasilja), od onih koje su u legalnim izbornim okvirima. Međutim, tu razliku nije uvijek lako napraviti, jer one u ostvarivanju vlasti mogu koristiti isti postupak, istovremeno ili postupno, ovisno o okolnostima. Tokom 1920-tih, na primjer, stranke sa komunističkim predznakom su tražile vlast kroz izborni postupak, a istovremeno su razvijale podzemnu aktivnost revolucionarne prirode (Merkel, 2008, 494). U 19. stoljeću, u sličnoj situaciji bile su i liberalne stranke, ponekad bi upotrebljavale tehnike zavjere, kao u Italiji, Austriji, Njemačkoj, Poljskoj i Rusiji, a ponekad bi se ograničile na borbu putem glasačkih kutija, kao u Velikoj Britaniji.

Revolucionarne metode u mnogome se mogu razlikovati. Jedna od njih je kada male skupine ljudi zauzimaju centre moći, a to je obično u monarhijama ili diktaturama u kojima mase ljudi nemaju veliki utjecaj na vladu. No, terorističke i destruktivne aktivnosti mogu poslužiti za mobilizaciju građana i pokazati nemoć svake vlasti. Početkom 20. stoljeća, sindikat ljevice podržavao je opći revolucionarni štrajk, gdje bi se potpuno zaustavile sve ekonomske aktivnosti i tako paralizirali društvo u cijelosti te stavili vladu na milost i nemilost revolucionarima.

U zemljama u kojima je dominiralo agrarno društvo često su se koristile ruralne gerilske djelatnosti; urbana gerilska djelovanja manifestirala su se u evropskim revolucijama 19. stoljeća, međutim razvojem modernih policijskih tehnika kao i vojne kontrole bilo je znatno vršiti takve aktivnosti.

Revolucionarne stranke bile su malobrojnije u odnosu na one koje djeluju u okviru zakona: sadržaj izbornog natjecanja je, zapravo, sredstvo koje se obično koristilo u borbi za vlast. Tri su bitna elementa koji odgovaraju i samoj izvornoj prirodi političkih stranaka: organizacija propagande, izbor kandidata i financiranje kampanje.

Prvi je najizraženiji: stranka bi javno isticala plakate i letke kojima bi upoznala birače o kandidatu i poziciji na koju ga kandidira. Izborna obećanja i izjave pojedinaca su se rijetko uzimale suviše ozbiljno, a one su upućivale da je neki kandidat komunist, socijalist, fašist ili liberal. U konačnici, stranka pomaže kandidate financijskim sredstvima te osigurava volontere koji pomažu u distribuciji izbornog materijala i organizaciji izbornih skupova na kojima se izborni kandidati predstavljaju.

Odabir kandidiranih funkcija vrši se na tri načina. U kadrovskim strankama, kandidati se predlažu od strane stranačkog povjerenstva kojeg čine stranački aktivisti – zastupnički klub stranke, kao što je slučaj u Sjedinjenim Američkim Državama. Općenito, mjesni odbori imaju značajnu ulogu u tom pogledu. U pojedinim zemljama, poput Konzervativne stranke u Velikoj Britaniji ili Demokrišćanske stranke u Nizozemskoj izbor je centraliziran na razini nacionalnog poslaničkog kluba. U masovnim strankama izbor se vrši na regionalnim i nacionalnim skupovima od strane njenih članova po, naizgled, demokratskoj proceduri; međutim u praksi, stranačka povjerenstva igraju bitnu ulogu jer na lokalnom nivou njeni članovi u pravilu ratificiraju njihov izbor. Treće, Sjedinjene Američke Države imaju „predizborni mehanizam“ u kojem su uspostavile sistem odabira kandidata pomoću glasova svih članova stranke i svih birača u određenoj izbornoj jedinici.

Međutim, postupci kod odabira kandidata se značajno ne razlikuju u svojim konačnim ishodima, jer gotovo uvijek stranački lideri su ti koji igraju značajnu ulogu. To uvodi oligarhijsku tendenciju u stranačke politike, tendenciju da nisu prevladani skupovi masovnih stranaka ili američki „predizbori“, koji samo djelomično ograničavaju upravljačka povjerenstava (Carothers, 2009). Značajan aspekt u borbi za prevlast i moć među političkim strankama je financiranje kampanje. Kadrovske stranke u svojim povjerenstvima uvijek imaju određene osobe koje su zadužene da sakupljaju sredstva od korporacija, ali i od pojedinaca.

U masovnim strankama, sakupljanje financijskih sredstava, umjesto velikih suma od strane nekih korporacija ili lica, više koriste oblik prikupljanja financija na način da traže male iznose novca ali od velikog broja stranačkog članstva. Ovaj način je prepoznatljiva karakteristika za masovne stranke. Zakoni često ograničavaju visinu troškova koji mogu biti korišteni u kampanji, ali nerijetko ove zakonske odredbe se krše. S druge strane, neke države dodjeljuju javna sredstva političkim strankama, kao što je

primjer Francuske koja ograničeno sudjeluje u troškovima kampanje i ima jednak tretman prema svim kandidatima.

4. PARTICIPACIJA U VLASTI

Nakon što politička stranka ostvari izbornu pobjedu nameće se pitanje koliki je njen stvarni utjecaj u sistemu vlasti s obzirom da su politički izabranici poprilično samostalni u zakonodavnim raspravama i kod donošenja odluka te je utjecaj stranke u tim situacijama dosta maglovit. Naravno, stranka može da uspostavi snažan utjecaj, po stranačkoj liniji, na članove parlamenta ili skupština te da ih primoraju da glasaju po njenim uputama što je karakteristika u SAD-a, ali i nekih evropskih stranaka.

Na temelju uspostavljene discipline unutar stranačke organizacije možemo ih klasificirati na krute i fleksibilne stranke, odnosno na one koje su po partijsko-ideološkoj liniji gotovo uvijek jedinstvene kod donošenja odluka i one koje predstavljaju širi spektar interesa i gledišta pojedinaca u odnosu na samu stranku. U kojoj mjeri će stranke koje djeluju unutar određenog sistema biti krute ili fleksibilne u velikoj mjeri ovisi od ustavnog okvira u kojem je propisano djelovanje političkih stranaka. Jasna ilustracija za navedenu tvrdnju je svakako primjer SAD-a i Velike Britanije. Predsjednik SAD-a i njegova vlada ostaju na vlasti na mandatni period koji je Ustavom SAD-a propisan bez obzira da li imaju ili ne većinu u Kongresu, dok u Velikoj Britaniji situacija je sasvim drukčija. Tu vlada može opstati samo onoliko koliko uspješno ima većinu za donošenje odluka u Parlamentu (Samuels, D. i Eaton, K. 2002). Nekada se može desiti da samo jedan nepovoljan glas (kojim se gubi većina) dovede do raspuštanja parlamenta i općih izbora. Stoga, jedinstvo i stranačka disciplina su od presudnog značaja, a one se ogledaju u sastavu, organizaciji i pravilima (statutima) svake stranke. Posljedice stranačke nediscipline i nejedinstva se mogu ilustrirati u primjeru Treće i Četvrte francuske republike.

Razlika između fleksibilnih i krutih stranaka su istovjetne i kod onih koje sudjeluju u vlasti i kod onih koje su opozicija. Odsustvo discipline kod fleksibilnih stranačkih sistema koji su u opoziciji često za posljedicu imaju neuspjeh, jer samo krute stranke mogu biti dovoljno jake da bi se suprotstavili strankama na vlasti (Čakar, 2013). U isto vrijeme, stranačka disciplina daje mogućnost opoziciji da se predstavi javnosti kao alternativa većinskoj stranci. Štoviše, stranke otvaraju komunikacijski kanal između predstavnika opozicije u parlamentima i javnosti. S druge strane, vlada također je u svojoj komunikaciji usmjerena ka javnosti, ali za razliku od opozicije ona ima na raspolaganju mnoštvo načina komuniciranja.

Teško je zamisliti na koji je način vlast funkcionirala u periodu velike industrijalizacije društva bez političkih stranaka. Da bi građani mogli

napraviti racionalna odabir zastupnika ili predsjednika morali bi znati stvarnu političku orijentaciju svakog kandidata. Članstvo u stranci daje najjasniju indikaciju toga. Politički programi i obećanja pojedinačnih kandidata nisu toliko značajni niti daju dovoljno informacija, jer najveći broj kandidata u pokušaju da osigura što više glasova izbjegavaju teška pitanja i teme; kod većine njih je prisutna zajednička tendencija da se prikrije njihovo stvarno razmišljanje o tim pitanjima. Također, stranačka disciplina u zakonodavnim tijelima često ograničava mogućnost izabranim predstavnicima da promijene svoje mišljenje i svoje političko gledanje po određenom pitanju, ali dozvoljavaju mogućnost različitih nijansi u mišljenju tako da se sintezom tih nijansiranih stavova svaki dolazi do usvajanja mišljenja, politike ili stava.

Međutim stranke, poput svih organizacija, imaju tendenciju da manipuliraju svojim članstvom, da ih drže pod kontrolom unutarnjeg uskog kruga lidera. Tako na primjer, u kadrovskim strankama članstvo je najčešće izmanipulirano od strane moćnih stranačkih odbora kojim vlada uzak krug ljudi, dok kod masovnih političkih stranaka karakteristično je da su njihovi predstavnici izabrani od strane članova, a glavni nositelji vlasti (lideri) često budu ponovo reizabrani jer su oni ti koji kontroliraju partijski aparat koristeći ga u cilju ponovnog ostvarivanja vlasti.

LITERATURA

1. Agh, A.: Ten years of Political and Social Reforms in Central Europe, *Central European Political Science Review*, 3, 24-43. 2001.,
2. Almond, G. A., Sidney, V.: *The Civic Culture*, Princeton, 1963.,
3. Anderson, L. E., Dodd, L. C.: *Learning Democracy*, Chicago, 2005.,
4. Blick, A.: *People Who Live in the Dark*, London: Politico's, 2004.,
5. Held, D.: *Models of Democracy*, Cambridge i Oxford, 1987.,
6. Hinsli, F.H.: *Suverenost*, „Filip Višnjić“, Beograd, 2001.,
7. Lasić, M.: *Evropska unija – nastanak, strategijske nedoumice i integracijski dometi*. Sarajevo Publishing, Sarajevo, 2009.,
8. Merkel, W., (ur.): *Systemwechsel*, sv. 5: *Zivilgesellschaft und Transformation*, Opladen, 2000.,
9. Merkel, W.: *Soziale Gerechtigkeit und die Reform des Sozialstaats*, u: Graser, Marcus, Lammert, Christian (ur.), *Staat Nation, Demokratie, Traditionen und Perspektiven moderner Gesellschaften – Gotingen*, 77-93, 2001.,
10. Merkel, W.: *Transformacija političkih sistema*, Naklada Fakultet političkih znanosti Zagreb, Zagreb 2011.,
11. Terrence C. R. (ur.): *The Blair Legacy, Policy, Governance, and Foreign Affairs*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009.,
12. Weber, M.: *Vlast i politika*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 1999.